

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28-as számú művészet- és művelődéstörténeti besorolású doktori iskola

BOLYA MÁTYÁS

INFORMÁCIÓELMÉLET ÉS NÉPZENEKUTATÁS

A magyar népzenei rendszerezés és nyilvántartás
vizsgálata adatbázis szemlélettel

című doktori értekezés tézisei

TÉMAVEZETŐ: DR. RICHTER PÁL
TÁRS TÉMAVEZETŐ: DR. PÁVAI ISTVÁN

I. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI

A magyar népzene kutatás nagy utat járt be a romantika lelkes érdeklődésétől a 20. század elején kikristályosodó modern tudományszemléletig, miközben megszületett a kutatás tárgyának pontos meghatározása, a népzene fogalma is. Mivel a zenefolklór nem kapcsolódott szorosan az írásbeliséghez, a klasszikus európai zenekultúra feltárásának tudományos módszerei csak korlátozottan voltak alkalmazhatók az ezirányú kutatásokban. A folklórfolyamatokba többszörösen beágyazott zenei megnyilvánulások vizsgálata ezért számos további tudományterület bevonását, illetve nagy mennyiségű felgyűjtött adat feldolgozását tette szükségessé. Az adatok számának növekedésével a központi gyűjtemények mérete már meghaladta az ember zenei memóriájának és rendszeralkotó képességének határait. Ez a felismerés vezetett a számítógépes adatfeldolgozó technikák bevonásához.

A modern népzene kutatás úttörői egy személyben voltak kiváló zenészek és kutatók, így kezdetben az adatgyűjtés és a tudományos rendszeralkotás fázisai nem váltak külön; inkább egymást kiegészítve, párhuzamosan haladtak. Az ekkor kialakult feldolgozási és publikálási gyakorlat évtizedekre meghatározta a tudományág viszonyulását az adatszervezéshez. Ennek a ténynek köszönhető, hogy értelmezési zavar tapasztalható számos alapvető fogalom terén, leginkább az információrendezés és -elérés fogalma keveredik a tudományos rendszeralkotás fogalmával. Az ebből eredeztethető értelmezési különbségek továbbgyűrűzve összemoszák a típus, az adat és az adathordozó, valamint a tartalomtípusok fogalmi hálóját is, amelynek hatásait és következményeit a publikációs hagyományoktól az archiválási gyakorlatig érezhetjük.

II. FORRÁSOK

Az értekezésem megírásához használt források körét igyekeztem kiszélesíteni, így a magyar népzene kutatás klasszikus művein túl kiemelt figyelemmel fordultam az interdiszciplináris kapcsolódási pontok felé. Ennek a szemléletnek köszönhetően bukkantak fel eddig ismeretlen dokumentumok is, például öt évtizede lappangó kéziratok Víg Rudolf népzene kutató

hagyatékából, egy párizsi folyóiratban 1977-ben publikált cikk a számítógépes összehasonlító elemzésekről, vagy az *MTA Computational Linguistics* című folyóiratában közölt népzene- és néptáncelemzéssel foglalkozó írások.

Az *Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Központi Könyvtárán* kívül számos nehezen hozzáférhető szakirodalmat biztosított az *MTA BTK ZTI központi könyvtára* és az osztályokhoz tartozó gyűjteményi egységei. További fontos, eddig publikálatlan dokumentumok és adatok származnak az *MTA BTK ZTI Népzene- és Néptáncutató Osztály és Archívum kézirat-tárából*. A szükséges szakirodalom teljes áttekintése azonban nem sikerülhetett volna az *Arcanum Digitális Tudástár* segítségével.

A harmadik forrástípust a vizsgált korszakok meghatározó személyeivel készített interjúk alkotják. Választott témám leginkább a Zenetudományi Intézet kutatóihoz irányított, akik közül ki kell emelnem Berlász Melindát, Dalos Annát, Domokos Máriát, Ferenczi Ilonát, Fügedi Jánost, Meszéna Beátát, Paksa Katalint, Sárosi Bálintot, Sebő Ferencet, Szalay Olgát és Tari Lujzát, valamint konzulenseimet, Pávai Istvánt és Richter Pált. Mindannyian önzetlenül osztották meg a kutatástörténettel kapcsolatos emlékeiket és információikat. Két, a téma szempontjából rendkívül fontos szerepet betöltő matematikust is sikerült megszólítanom, Havass Miklóst és Prószéky Gábort. A interjúk közül különösen értékesek Havass Miklós és Sárosi Bálint visszaemlékezései, hiszen ők az utolsók, akik még jelen voltak az 1964-es budapesti IFMC konferencián.

III. MÓDSZER

A témaválasztás kiinduló gondolata az információkeresés és információrendezés fogalomkörének tisztázása volt. Ez az alapállás nagyban meghatározta a téma feldolgozásának módszereit is. Egyértelművé vált, hogy a népzene kutatás eredményeit tágabb kontextusba kell helyeznem. Ehhez számos fogalom definiálására, illetve a tudománytörténeti háttér információelméleti szempontok szerinti áttekintésére volt szükség. Az információrendezés – témánk szempontjából releváns – kezdetei egészen a középko-

rig nyúlnak vissza, így a történeti áttekintésbe érintőlegesen a könyvtárban eredményeit is bevontam. Az általános információelméleti fogalmak meghatározása mellett megvizsgáltam a dallamelemzés szempontjait, valamint elkészítettem a népzene fogalmának összefoglaló meghatározását, kiegészítve a népies műdal jellegzetességeivel.

Az így kialakított fogalmi eszköztár segítségével igyekeztem egységes szempontrendszer adni a zenefolklor jelenségeinek és a népzene rendezési elképzeléseinek mélyebb megértéséhez. Kiemelt figyelemmel fordultam a népzene kutatás, az informatika és az alkalmazott matematika találkozási pontjai felé. Ez egyrészt az általános zenekutatás látókörén kívül eső szakirodalom bevonásával járt, másrészt elengedhetetlenné vált a publikációkban ritkán felbukkanó határterületi kísérletek nyomainak feltárása az oral history módszereivel.

Reményeim szerint az említett kulcsfogalmak tisztázásával, az elmúlt száz év eredményeinek egységes szemléletű összefoglalásával, valamint a zenei és nem zenei leíró adatok elemzésével, végül a tartalomtípusok meghatározásával sikerül a tudományos eredményeket új fénytörésben láttatni.

IV. EREDMÉNYEK

Doktori értekezésemben az MTA BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archívumában eltöltött másfél évtized tapasztalatait foglalom össze. Az alkalmi megbízások után tudományos asszisztensi, később tudományos segédmunkatársi státuszt kaptam. Ez utóbbi minőségemben 2015 decemberétől, igazgatói megbízás alapján részlegvezetőként irányíthatom az archívumot. Tevékenységem mindig is határterületeken mozgott. A kutatás mellett gyakorló zenészként és egyetemi oktatóként is tevékenykedve kutatói szemléletem újabb és újabb szempontokkal bővül.

Egy archívum kiváló terep a kutatói szemlélet és az archiválás-szolgáltatás-publikáció funkciók ötvözésére. Korábban egy archívum alapvető működéséhez szükséges munkát csak kutatást segítő tevékenységnek tekintették. Mára bebizonyosodott, hogy egy archívum nem csak forrása, hanem

témája is lehet bizonyos kutatásoknak. A működés során egyszerre kell érvényesülnie a kutatói és az archívumi szemléletnek, rugalmasan adaptálva a legújabb módszereket a megváltozott igények kiszolgálására. Azonban e két szemlélet egyidejű jelenléte veszélyeket is hordoz magában. Számos példa mutatja, hogy gyakran keverednek e szempontok az archívumok és gyűjteményi egységek kialakításánál.

Kutatómunkám sok új eredményt hozott. A korábban említett egységes fogalomkör kialakítása mellett kísérletet tettem a gyűjteményi egységek és a tudományos rendszerezések vizuális ábrázolására, a rendezéstörténet genealógiájának felállítására, valamint A Magyar Népzene Tára rendszerének modellezésére is. Elvégeztem a legfontosabb rendezések elemzését, rendezési szekvenciáinak feltárását a bevezetett szempontrendszer alapján, valamint felmértem a ZTI központi népzenei gyűjteményének gyarapodását minden elérhető forrás felhasználásával és azok kritikai elemzésével. Egységes keretben tárgyaltam a dallamelemzés szempontjait és szempontrendszereit (ritmus, dallam, szöveg, forma, stílus).

Meglepő módon a kutatás néhány mellékszála önálló fejezetté nőtte ki magát a munka során, sok új adattal gazdagítva a szakirodalmat. Ilyen volt az Európai Dallamtár története, amely szorosan összefügg a számítógépes dallamelemzés kezdeti kísérleteivel. A Havass Miklós matematikussal való kapcsolatfelvételnél köszönhetően előkerültek az 1964-es budapesti IFMC konferencián bemutatott, számítógép által komponált dallamok kottái, valamint számos további korabeli dokumentáció. A számítógép előtti adatfeldolgozási technikák eddig lappangó dokumentumait rejtette Víg Rudolf 1960-as években elveszett és most előkerült kézírata, benne két eredeti Bartók lejegyzéssel.

V. AZ ÉRTEKEZÉS TÁRGYKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉG DOKUMENTÁCIÓJA

Publikációk

Bolya Mátyás (szerk.): *Moldvahon zenei portál*. (2004–2011). <http://www.moldvahon.hu>

Bolya Mátyás: *Magyar citerás antológia II. Lejegyzések, dalszövegek, életrajzok*. Budapest: Dialekton, 2012. Második, javított kiadás, 2016.

Magyar Népzenei Antológia. Digitális összkiadás. Richter Pál (főszerk.), Bolya Mátyás (technikai szerk.), Budapest: FolkEurópa, MTA BTK, 2012.

Kodály-Rend. Kodály népzenei gyűjtésekből és történeti forrásokból létrehozott kézíratos dallamgyűjtemény. (1905–1958). Digitális közreadás, 2013. Szalay Olga (szerk.), Bolya Mátyás (adatbázis). <http://db.zti.hu/kr/index.htm>

Bolya Mátyás: *Magyar citerás antológia*. Online tananyag, 2014. <http://mca.lfze.hu/>

Bartók Béla: *Magyar népdalok. Egyetemes Gyűjtemény*. Pávai István, Richter Pál (szerk.), Bolya Mátyás (adatfeld.). Digitális közreadás. Második, átdolgozott kiadás (2017). <http://systems.zti.hu/br/hu>

Bolya Mátyás: *A magyar népzeneésképzés szakterületi megújítása. Felmérés és koncepció. Képzési szintek szerinti harmonizáció, tudásátadási módszerek és tananyagcsaládok fejlesztése, dinamikus tartalomszolgáltatás megvalósítása infokommunikációs környezetben*. Budapest: MTA BTK ZTI, 2017.

Bolya Mátyás: *A ZTI Népzenei Archivum folklóradatainak és adathordozóinak szabványosított jelzetformátumai*. Budapest, 2017 (Kézirat, MTA BTK ZTI).

Előadások

Bolya Mátyás: *Népzenei anyagok online publikálásnak lehetőségei*. MTA BTK ZTI, Tudományos fórum, 2014.

Bolya Mátyás: *Different types of sound media in the Institute of Musicology RCH HAS*. Folkmedia Deposit. Workshop. Bukarest, 2016. október 20.

Bolya Mátyás: *From wax cylinders to online courses. Options of Publishing Ethno-musical Materials Through the Example of the Repertoire of a Hungarian Folk Instrument*. Joint Annual Meeting of the Hungarian and Austrian National Committees in the ICTM.

Current Projects and Methods in hungarian and austrian ethnomusicology a Focus on young researchers. Budapest, 2016. május 27–29.

Bolya Mátyás: *Folklore in Operation. A presentation through examples from the repertoire of a Hungarian folk instrument.* 35th Symposium on musical instrument making. From the Scheitholt to the concert zither. History, types, and the use of European box zithern. Kloster Michaelstein Musikakademie, Michaelstein, 2017. november 3–5.

Szakmai tevékenység

- 2003– MTA Zenetudományi Intézet Népzenei Archívum munkatársa
- 2012– MTA BTK ZTI Népzene- és Néptáncutató Osztály és Archívum, tudományos asszisztens
- 2015– Népzene- és Néptáncutató Osztály és Archívum, tudományos segédmunkatárs, részlegvezető
- 2015–2017 MTA BTK Adatbank projektfelelős a ZTI részéről
- 2016– Népzenei adatok rögzítése és archiválása kurzus (LFZE Népzene Tanszék)
- 2016– *Polyphony*. Online felület ukrán népzenei gyűjtések feldolgozására és publikálására. Both Miklós (szerk.), Horn Gábor (IT), Bolya Mátyás (szakért.)
- 2017– Bolya Mátyás (szerk.): MTA BTK Zenetudományi Intézet Hangarchívum. Digitális közreadás.
- 2017 A Kodály-rend és a benne szereplő 19. századi történeti források megjelentetése az interneten. MTA BTK ZTI. Bolya Mátyás (konceptió).
- 2017 A MNT alkalomhoz nem kötött típusdallamaInak rendszere az interneten. MTA BTK ZTI. Bolya Mátyás (konceptió).
- 2017– A tanulók képesség kibontakoztatásának elősegítése a köznevelési intézményekben című projekt (EFOP-3.2.6-16) népzenei tananyagfejlesztés modul szakmai koordinátora